

УДК 378.147:811.11

<http://orcid.org/0000-0001-9601-3321>

ПОСЛІДОВНІСТЬ УВЕДЕННЯ ЗВУКІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ПІСЛЯ НІМЕЦЬКОЇ

Чухно О.А. (Харків)

У статті визначено послідовність введення звуків в умовах навчання майбутніх учителів англійської мови як другої іноземної після німецької. Представлено класифікацію приголосних і класифікацію монофтонгів англійської мови в порівнянні з німецькою та рідною мовою студентів, що засновані на релевантних ознаках фонем. У кожній класифікації вирізняють чотири групи звуків, які розташовані за принципом наростання труднощів під час їх засвоєння. Запропоновано порядок ознайомлення студентів з англійськими дифтонгами, встановлений на основі їх співставлення з відповідними голосними першої іноземної мови.

Ключові слова: друга іноземна мова, звуки, майбутні вчителі, перша іноземна мова, релевантні ознаки фонем.

Чухно Е.А. Последовательность введения звуков в процессе обучения будущих учителей английскому языку после немецкого. В статье определена последовательность введения звуков в условиях обучения будущих учителей английскому языку как второму иностранному после немецкого. Представлены классификация согласных и классификация монофтонгов английского языка в сравнении с немецким и родным языком студентов, которые основаны на релевантных признаках фонем. В каждой классификации выделено четыре группы звуков, расположенные по принципу нарастания трудностей при их усвоении. Предложен порядок ознакомления студентов с английскими дифтонгами, установленный на основе их сопоставления с соответствующими гласными первого иностранного языка.

Ключевые слова: будущие учителя, второй иностранный язык, звуки, первый иностранный язык, релевантные признаки фонем.

Chukhno O.A. Order of Sounds Introduction in the Process of Teaching English after German to Future Teachers. One of the factors that intensify the process of teaching the second foreign language pronunciation to future teachers is taking into account their previous experience of acquiring their native and the

first foreign languages. It is most effective when students are taught two cognate languages with the first language becoming the main source of language transfer into the second one. Thus, there appears the necessity to define the most optimal order of introducing the second foreign language sounds that would make the process of teaching pronunciation less time and effort consuming. Since English and German are the most common Germanic languages to be chosen by those entering higher educational establishments, the study aims at determining the order of introducing sounds in the process of teaching English as the second foreign language after German. The author suggests classifying English sounds according to similarities/differences of their relevant features in comparison with the corresponding sounds of the German and students' native languages. The comparative analysis of the sounds of all the languages in contact serves the ground for the author to consider the place of articulation the main relevant feature to be taken into account while determining the groups of English consonants while the position of the tongue becomes the basic criterion for distinguishing English monophthongs. The groups in each classification are arranged in accordance with the principle of increasing difficulty. The easiest sounds for acquisition that belong to the first group are regarded to be those whose relevant features coincide with the characteristics of the corresponding sounds of all the other languages considered, whereas the sounds which differ from both the German and future teachers' native languages cause most difficulties, thus, belonging to the fourth group.

In the process of speech consonants and vowels function simultaneously, the author emphasizes the necessity of their parallel introduction. However, considering the complex nature of English diphthongs it is recommended to introduce them after monophthongs, though in the order that is predetermined by their peculiarities in comparison with the corresponding sounds of the first foreign language as well as the analysis of their second element articulation.

Key words: future teachers, relevant features of phonemes, sounds, the first foreign language, the second foreign language.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасний етап розвитку вищої мовної освіти передбачає оволодіння майбутніми вчителями щонайменше двома іноземними мовами (ІМ), що є запорукою їхнього подальшого професійного та кар'єрного росту. При цьому перед вищим навчальним закладом постає завдання створити такі умови навчання, що уможливляють на момент його закінчення оволодіння студентами другою іноземною мовою (ІМ2) на рівні, достатньому для здійснення ефективної професійної діяльності.

Одним із показників такого рівня є відповідність вимови майбутніх учителів нормам ІМ2.

Інтенсифікації процесу навчання студентів ІМ2 сприяє врахування їхнього попереднього досвіду у вивченні рідної (РМ) та першої іноземної мови (ІМ1). Особливого значення це набуває в контексті оволодіння вимовою двох споріднених ІМ, коли ІМ1 виступає основною опорою під час вивчення ІМ2. У цьому випадку виникає необхідність визначення найбільш оптимального порядку введення звуків ІМ2, що забезпечує їхнє засвоєння з мінімальними витратами часу й зусиль.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема послідовності введення іншомовних звуків уже привертала увагу науковців. В.В. Перлова запропонувала порядок ознайомлення майбутніх учителів зі звуками англійської мови [9]. О.Ю. Мірзоева визначила шляхи організації фонетичного матеріалу англійської мови в межах комунікативної теорії навчання іншомовного спілкування [8]. Ученими також було запропоновано класифікацію іншомовних звуків у порівнянні зі звуками РМ [3–7; 11; 15], що стало підґрунтям для визначення ступеня їхньої складності. Проте проблема порядку введення звуків у процесі навчання англійської мови як ІМ2 і досі залишається невирішеною.

Оскільки німецька є однією з найпоширеніших германських мов, на яких зупиняють свій вибір вступники до ВНЗ, **метою** нашого дослідження є встановити послідовність уведення й опрацювання звуків у процесі навчання майбутніх учителів англійської мови після німецької. Для досягнення поставленої мети вважаємо необхідним вирішити такі **завдання**: 1) проаналізувати виділені науковцями групи англійських звуків у порівнянні з РМ; 2) розробити класифікацію англійських приголосних і монофтонгів порівняно з німецькою та РМ студентів; 3) визначити послідовність уведення дифтонгів англійської мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Більшість учених [3–7; 11; 15] поділяють усі звуки ІМ на три групи: 1) звуки, близькі за своїми артикуляційно-акустичними ознаками до звуків РМ; 2) звуки, що, на перший погляд, схожі зі звуками РМ, але відрізняються від них за суттєвими характеристиками; 3) звуки, відсутні в РМ. Зауважимо, що нерідко в зазначених дослідженнях одні й ті самі звуки

належать до різних груп. Так, наприклад, деякі науковці відносять звук [d] до першої групи [5: 91], в той час як інші вважають, що він має суттєві відмінності від відповідного звука РМ [3: 271; 15: 42]. Звук [p] у посібнику О.М. Солововой наведений як приклад фонетичних одиниць, які частково відрізняються від РМ [11: 71], хоча М.А. Мосіна [6: 330] та С.К. Фоломкіна [7: 164] віднесли його до звуків, близьких до відповідних елементів РМ.

Розбіжності в поглядах учених вірогідно спричинені різницею у тлумаченні ними поняття “суттєві ознаки”. Так, якщо місце артикуляції вважати суттєвою ознакою, звук [d] належатиме до другої групи. Проте при заміні співрозмовником англійського [d] на український або російський [д] носій мови не матиме труднощів із розумінням повідомлення. У цьому випадку альвеолярність є несуттєвою ознакою для процесу комунікації. Аспірованість англійського [p] є суттєвою рисою за умов формування навичок безакцентної вимови або вимови, максимально наближеної до нормативної. Разом із тим ступінь аспірації залежить від фонетичного оточення, тому є ознакою, властивою варіанту фонемі [p]. Оскільки варіанти однієї фонемі не виконують смислорозрізнявальної функції, аспірованість є несуттєвою для передачі думки.

Ми також звертаємо увагу на те, що в науково-методичній літературі звуки, що відрізняються від відповідних одиниць РМ за однаковою ознакою, доволі часто належать до різних груп. Наприклад, щілинний альвеолярний [s] вважається близьким до звука РМ, тоді як щілинний [l], що також утворюється за допомогою кінчика язика навпроти альвеолярного краю, є звуком другої групи [6: 330; 7: 164]. Ми припускаємо, що така точка зору ґрунтується не на відмінностях місця артикуляції, а на різниці акустичного ефекту, що виникає під час вимови звуків. Проте ми все ж таки вбачаємо, що для людини з недостатньо розвиненим фонетичним слухом різницю у вимові звуків [l] і [л] почути так само складно, як і відмінності між [s] і [c].

Зважаючи на зазначене вище, ми пропонуємо класифікацію звуків англійської мови в порівнянні з РМ та ІМ1, що ґрунтується на релевантних ознаках фонем, під якими ми слідом за М.О. Соколовою розуміємо ознаки, які виконують смислорозрізнявальну функцію [12: 58]. У такий спосіб ми матимемо можливість, по-перше, дотримуватися уніфікованого підходу до розгляду артикуляційно-

акустичних характеристик англійських звуків у порівнянні з ІМ1 та РМ і, по-друге, виділити ознаки інваріантів фонем, на які перш за все звертається увага студентів під час введення нових звуків. Зауважимо, що під поняттям «РМ» ми об'єднуємо українську та російську мови, зважаючи на те, що більшість вступників, як правило, володіють ними в однаковій мірі.

Релевантними ознаками англійських приголосних є ступінь шуму, спосіб артикуляції і місце артикуляції [12]. Проведений нами порівняльний аналіз звуків ІМ2, ІМ1 і РМ [14] дає підстави стверджувати, що більшість англійських приголосних відрізняється від відповідних звуків інших мов за місцем артикуляції, у той час як інші релевантні характеристики залишаються незмінними. Аналіз вимовних помилок студентів також свідчить про те, що найбільші труднощі викликає саме правильне положення органів мовлення під час вимови певного звука. Наприклад, вимовляючи англійський [dʒ], майбутні вчителі часто неправильно розташовують середню частину язика, внаслідок чого відбувається заміна палато-альвеолярного звука на альвеолярний український [дж]. Англійський приголосний [ŋ] часто помилково замінюється на англійський/німецький [ŋ] або український/російський [н]. При цьому сонорність і зімкненість зберігаються, а місце артикуляції порушується.

Єдиними звуками, що відрізняються від звуків інших мов, що вивчаються, за двома характеристиками, є [w] і [r].

Таким чином, ураховуючи аналіз релевантних ознак звуків ІМ2 у порівнянні з РМ та ІМ1, ми поділяємо приголосні англійської мови на чотири групи, що представлено в табл. 1.

Таблиця 1

**Класифікація приголосних англійської мови
в порівнянні з німецькою та РМ
за релевантними ознаками**

№ групи	Групи приголосних	Приголосні
I	Приголосні, релевантні ознаки яких співпадають із ознаками відповідних звуків РМ та ІМ1.	p, b, m, f, v, j, k, g
II	Приголосні, релевантні ознаки яких співпадають із ознаками відповідних звуків ІМ1, проте від звуків РМ вони відрізняються за місцем артикуляції.	t, d, s, z, l, n, ʃ, ʒ, tʃ, dʒ, ɲ, h
III	Приголосні, що відрізняються за місцем артикуляції від звуків як РМ, так й ІМ1.	θ, ð
IV	Приголосні, що відрізняються від звуків РМ та ІМ1 за двома релевантними ознаками, в тому числі за місцем артикуляції.	w, r

Ознайомлення студентів із системою приголосних англійської мови доцільно починати зі звуків першої групи, що є найлегшими для засвоєння, оскільки під час їхньої вимови спрацьовує механізм позитивного мовного перенесення з інших мов. Звуки другої групи є більш складними: опорою у їх засвоєнні може виступати тільки німецька мова, в той час як РМ є джерелом негативного мовного перенесення. Звуки третьої і четвертої груп є, на нашу думку, найбільш складними з огляду на високий ступінь інтерференції з боку як РМ, так і німецької.

Визначаючи послідовність уведення приголосних звуків у межах кожної групи, ми вважаємо доцільним дотримуватися порядку, запропонованого В.А. Васильєвим [2], що полягає у введенні звуків від самої передньої артикуляції, яку легше відчуті і досить легко побачити, до самої задньої.

Відтак, зважаючи на зазначене вище, ми пропонуємо таку послідовність уведення й опрацювання англійських приголосних: 1) [p, b, m]; 2) [f, v]; 3) [j]; 4) [k, g]; 5) [t, d, s, z, l, n]; 6) [ʃ, ʒ, tʃ, dʒ]; 7) [ɲ]; 8) [h]; 9) [θ, ð]; 10) [w, r].

Слід зазначити, що при введенні сегментних одиниць ми дотримуємося принципу паралельного опрацювання приголосних і голосних, на якому ґрунтуються підручники Є.Б. Карневської [10] та Л.П. Бондаренко [16] з навчання англійської вимови. Вчені пояснюють це тим, що під час спілкування людина використовує обидві групи звуків, тому тренування вимови окремо кожної з них є штучним, адже не відповідатиме функціонуванню звуків у мовленні [9: 69].

У межах паралельного опрацювання приголосних і голосних розглянемо порядок уведення голосних ІМ2.

Серед релевантних ознак англійських голосних учені вирізняють стабільність артикуляції та положення язика, а саме ступінь і місце його підняття в ротовій порожнині [12]. Лабіалізованість, що також властива вокалічній системі англійської мови, вважається більшістю вчених [1; 12; 13; 18] нерелевантною ознакою, оскільки з фізіологічних причин є властивою виключно голосним заднього ряду і не виконує смислорозрізнювальної функції [12]. Ми підтримуємо думку науковців і пропонуємо класифікацію голосних англійської мови в порівнянні з ІМ1 і РМ, що ґрунтується на положенні язика відносно піднебіння.

Слід зазначити, що до класифікації ми включаємо лише монофтонги англійської мови. Дифтонги, на відміну від них, є більш складними одиницями, тому ми пропонуємо вводити й опрацьовувати їх після того, як студенти ознайомилися з артикуляцією звуків, наближених до вимови їхніх елементів. Такий принцип опрацювання дифтонгів здається нам найбільш зручним, тому що студенти матимуть можливість відштовхуватися від уже знайомої артикуляції, яка засвоюється під час тренування монофтонгів [17].

Таким чином, ураховуючи розглянуті нами вимовні особливості звуків [14], ми поділяємо англійські монофтонги на чотири групи, представлені в табл. 2.

Таблиця 2

**Класифікація монофтонгів англійської мови
в порівнянні з ІМ1 і РМ за положенням язика**

№ групи	Групи голосних	Приклади
I	Монофтонги, близькі за положенням язика до відповідних звуків ІМ1 і РМ.	i:, e, ʌ, ɔ:, u:
II	Монофтонги, що близькі за положенням язика до відповідних звуків ІМ1, проте відрізняються від звуків РМ.	ɪ, ə, ʊ
III	Монофтонги, що близькі за положенням язика до відповідних звуків РМ, проте відрізняються за місцем його підняття від звуків ІМ1.	ɑ:
IV	Монофтонги, що відрізняються від відповідних звуків ІМ1 і РМ за ступенем та/або місцем підняття язика.	ɜ:, æ, ɒ

За аналогією з приголосними звуками групи монофтонгів розташовані в табл. 2 за принципом зростання труднощів під час вивчення: від тих, що мають відповідність у всіх мовах, що вивчаються, до тих, вимова яких може супроводжуватися негативним мовним перенесенням як із ІМ1, так і з РМ.

Визначаючи послідовність опрацювання англійських монофтонгів, ми пропонуємо їх уведення у контрастивних парах (напр., [ɜ:, ɒ], [ʌ, ɑ:] тощо). При цьому перший звук, що вводиться в кожній із пар, належить до голосних першої групи, отже, не викликатиме в майбутніх учителів труднощів під час його відтворення. Другий голосний пари є звуком, що відрізняється за положенням язика від ІМ1 і/або РМ, проте засвоєння його артикуляції на контрасті з артикуляцією першого звука, на нашу думку, полегшить процес оволодіння студентами слуховимовними навичками. Такий спосіб опрацювання голосних, як ми вбачаємо, не тільки забезпечує перехід у навчальному процесі від знайомого до незнайомого, але й сприяє попередженню внутрішньомовної інтерференції.

Ознайомлення студентів з англійськими дифтонгами вважаємо доцільним починати зі звуків [eɪ, aɪ, ɔɪ]. Під час вимови їхнього

другого елемента тіло язика просунуте вперед і наближене до піднебіння, тому студентам легко відчутти перехід від першого елемента до другого. Крім того, при формуванні навичок вимови дифтонгів [aɪ, ɔɪ] можливе позитивне перенесення з ІМ1.

Наступними, на нашу думку, підлягають опрацюванню звуки [aʊ, əʊ]. Хоча перший із них також представлений у фонетичній системі німецької мови, його артикуляція є дещо складнішою у порівнянні з вимовою [əɪ, aɪ, ɔɪ], адже коректна вимова обох елементів вимагає відсунення тіла язика назад, де артикуляційні орієнтири відчуються не так чітко. Введення дифтонга [aʊ] на контрасті зі звуком [əʊ] сприятиме попередженню їхнього помилкового взаємозамінювання.

Найскладнішими для засвоєння є дифтонги [eə, ɪə, ʊə]. Під час артикуляції їхнього другого елемента язик займає середнє положення, тому студентам доволі важко відчутти зміну положення органів мовлення при переході до нього від першого елемента.

Ураховуючи зазначене вище, а також зважаючи на першочерговість уведення монофтонгів, ми пропонуємо таку послідовність опрацювання англійських голосних: 1) [i:, ɪ]; 2) [e, æ]; 3) [ʌ, ɑ:]; 4) [ɔ:, ɒ]; 5) [u:, ʊ]; 6) [ə]; 7) [z:]; 8) [eɪ, aɪ, ɔɪ]; 9) [aʊ, əʊ]; 10) [eə, ɪə, ʊə].

Висновки. Зважаючи на визначену нами класифікацію приголосних і монофтонгів англійської мови порівняно з ІМ1 та РМ, а також особливості англійських дифтонгів порівняно з відповідними звуками німецької мови, ми встановили найбільш оптимальний, на нашу думку, порядок уведення й опрацювання звуків під час навчання майбутніх учителів англійської мови після німецької.

Перспективою подальших розвідок у цьому напрямку є розробка прийомів навчання студентів вимови англійської мови після німецької з урахуванням зазначеної послідовності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бурая Е.А. Фонетика современного английского языка. Теоретический курс : учебник для студентов лингв. вузов и фак-тов / Бурая Е.А., Галочкина И.Е., Шевченко Т.И. – 3-е изд., стер. – М. : Издательский центр «Академия», 2009. – 272 с.
2. Васильев В.А. Обучение английскому произношению в средней школе : пособие для учителей / Вячеслав Александрович Васильев. – М. : Просвещение, 1979. – 144 с.

3. Гальскова Н.Д. Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика : учеб. пособие для студ. лингв. ун-тов и фак. ин. яз. высш. пед. учеб. заведений / Н.Д. Гальскова, Н.И. Гез. – [3-е изд., стер.]. – М. : Издательский центр «Академия», 2006. – 336 с.
4. Методика навчання іноземних мов і культур : теорія і практика : підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів / [Бігич О.Б., Бориско Н.Ф., Борецька Г.Є. та ін.]; за загальн. ред. С.Ю. Ніколаєвої. – К. : Ленвіт, 2013. – 590 с.
5. Методика навчання іноземних мов у загальноосвітніх навчальних закладах : підручник / [Панова Л.С., Андрійко І.Ф., Тезікова С.В. та ін.]. – К. : ВЦ «Академія», 2010. – 328 с.
6. Методика обучения иностранным языкам в начальной и основной общеобразовательной школе : учеб. пособие для студ. пед. колледжей / [Филатов В.М., Белогрудова В.П., Исаева Т.Е. и др.]; под ред. В.М. Филатова. – Ростов н/Д. : Феникс, 2004. – 416 с.
7. Методика обучения иностранным языкам в средней школе : учебник / [Гез Н.И., Ляховицкий М.В., Миролюбов А.А. и др.] – М. : Высш. шк., 1982. – 373 с.
8. Мирзоева Е.Ю. Проблема отбора и организации фонетического материала в рамках коммуникативной теории обучения иноязычному говорению / Е.Ю. Мирзоева // Грамота. – 2007. – № 3 (3). – Ч. II. – С. 124–126.
9. Перлова В.В. Методика формування у майбутніх учителів англійської мови професійно орієнтованих слухо-вимовних навичок : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Перлова Вікторія Володимирівна. – Х., 2007. – 301 с.
10. Практическая фонетика английского языка : учебник / [Карневская Е.Б., Раковская Л.Д., Мисуню Е.А., Кузьмицкая З.В.]. – [3-е изд.]. – Мн. : Симон, 2004. – 356 с.
11. Соловова Е.Н. Методика обучения иностранным языкам: базовый курс : пособие для студентов пед. вузов и учителей / Е.Н. Соловова. – М. : АСТ : Астрель, 2008. – 238 с.
12. Теоретическая фонетика английского языка : учебник для студ. высш. учеб. заведений / [Соколова М.А., Гинтовт К.П., Тихонова И.С., Тихонова Р.М.]. – [3-е изд., стер.]. – М. : Гуманит. изд. Центр ВЛАДОС, 2003. – 288 с.
13. Хромов С.С. Фонетика английского языка : учеб.-практ. пособие / С.С. Хромов. – М. : Университетская книга, 2012. – 56 с.
14. Чухно О.А. Лінгвістична основа процесу формування фонетичної компетентності майбутніх учителів в англійській мові після німецької / О.А. Чухно // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ. Серія «Філологія, педагогіка, психологія». – 2016. – Вип. 32. – С. 181–190.

15. Щукин А.Н. Методика обучения речевому общению на иностранном языке : учеб. пособие для препод. и студ. языковых вузов / А.Н. Щукин. – М. : Икар, 2011. – 454 с.
16. Basics of English Phonetics. Основы фонетики английского языка : учеб. пособие / [Бондаренко Л.П., Завьялова В.Л., Пивоварова М.О., Соболева С.М.]. – М. : Флинта : Наука, 2009. – 152 с.
17. Underhill A. Sound Foundations. Learning and teaching pronunciation / A. Underhill. – Oxford : Macmillan, 2005. – 210 p.
18. Vassilyev V.A. English Phonetics. A theoretical course / V.A. Vassilyev. – М. : Higher School Publishing House, 1970. – 323 с.

REFERENCES

- Bihych, O.B., Borysko, N.F., Boretska, H.Ye., Haponova, S.V., Majier, N.V., et al. (2013). *Metodyka navchannia inozemnykh mov i kultur: teoriia i praktyka [Methods of teaching foreign languages and cultures: theory and practice]*. Kyiv: Lenvit [in Ukrainian].
- Bondarenko, L.P., Zavjalova, V.L., Pivovarova, M.O. and Soboлева, S.M. (2009). *Osnovy fonetiki anglijskogo jazyka [Basics of English phonetics]*. Moscow: Flinta: Nauka [in Russian].
- Buraja, E.A., Galochkina, I.E. and Shevchenko, T.I. (2009). *Fonetika sovremennogo anglijskogo jazyka. Teoreticheskij kurs [Phonetics of modern English. Theoretical Course]* (3d ed.). Moscow: Izdatelskij centr “Akademija” [in Russian].
- Chukhno, O.A. (2016). *Linhvistychna osnova protsesu formuvannia fonetychnoi kompetentnosti majbutnikh uchyteliv v anhlijskij movi pislia nimetskoj [Linguistic Basis of Forming Future Teachers’ Phonetic Competence in English after German]*. *Naukovyj visnyk kafedry YuNESKO KNLU. Seriiia “Filolohiia, pedahohika, psykholohiia” [Scientific messenger of the UNESCO department of KNLU. Ser. “Philology, pedagogy, psychology”]*, 32, 181–190 [in Ukrainian].
- Filatov, V.M., Belogradova, V.P., Isaieva, T.E., Mosina, M.A., Panina, E Ju., et al. (2004). *Metodika obuchenija inostrannym jazykam v nachalnoj i osnovnoj obshheobrazovatelnoj shkole [Methods of teaching foreign languages in primary and secondary comprehensive school]*. Rostov n/D: Feniks [in Russian].
- Galskova, N.D. and Gez, N.I. (2006). *Teorija obuchenija inostrannym jazykam. Lingvodidaktika i metodika [Theory of foreign languages teaching. Linguodidactics and methodology]* (3d ed.). Moscow: Izdatelskij centr “Akademija” [in Russian].

- Gez, N.I., Ljahovickij, M.V., Miroljubov, A.A., Folomkina, S.K. and Shatilov, S.F. (1982). *Metodika obuchenija inostrannym jazykam v srednej shkole [Methods of teaching foreign languages in secondary school]*. Moscow: Vyssh. shkola [in Russian].
- Hromov, S.S. (2012). *Fonetika anglijskogo jazyka [English phonetics]*. Moscow: Universitetskaja kniga [in Russian].
- Karnevskaja, E.B., Rakovskaja, L.D., Misuno, E.A. and Kuzmickaja, Z.V. (2004). *Prakticheskaja fonetika anglijskogo jazyka [Practical English Phonetics]* (3d ed.). Minsk.: Simon [in Russian].
- Mirzoeva, E.Ju. (2007). Problema otbora i organizacii foneticheskogo materiala v ramkah kommunikativnoj teorii obuchenija inojazychnomu govoreniju [Problem of selecting and organizing phonetic material in the framework of communicative theory of teaching foreign language speaking]. *Gramota [Gramota]*, 3 (3), part II, 124–126 [in Russian].
- Panova, L.S., Andrijko, I.F., Tezikova, S.V., Potapenko, S.I., Chekal, H.S., et al. (2010). *Metodyka navchannia inozemnykh mov u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh [Methods of teaching foreign languages in general education establishments]*. Kyiv: Akademiia [in Ukrainian].
- Perlova, V.V. (2007). Metodyka formuvannia u majbutnikh uchytelev anhlijskoi movy profesijno oriietovanykh slukho-vymovnykh navychok [Methods of forming future English teachers' professionally-oriented pronunciation sub-skills]. *Candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
- Shhukin, A.N. (2011). *Metodika obuchenija rechevomu obshheniju na inostrannom jazyke [Methods of teaching foreign language speaking]*. Moscow: Izdatelstvo Ikar [in Russian].
- Sokolova, M.A., Gintovt, K.P., Tihonova, I.S. and Tihonova, R.M. (2003). *Teoreticheskaja fonetika anglijskogo jazyka [Theoretical English phonetics]* (3d ed.). Moscow: Gumanit. izd. Centr VLADOS [in English].
- Solovova, E.N. (2008). *Metodika obuchenija inostrannym jazykam [Methods of teaching foreign languages]*. Moscow: ACT: Astrel [in Russian].
- Underhill, A. (2005). *Sound Foundations. Learning and teaching pronunciation*. Oxford: Macmillan.
- Vassilyev, V.A. (1970). *English Phonetics. A theoretical course*. Moscow: Higher School Publishing House.
- Vassilyev, V.A. (1979). *Obuchenie anglijskomu proiznosheniju v srednej shkole [Teaching English pronunciation in secondary school]*. Moscow: Prosveshhenie [in Russian].